

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת אמור, תשע"ה
מספר 1117בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

כתר כהונה וכתר תורה

יעקב גוטליב

פרשת "אמור" פותחת במצוות הקשורות למעמדם ולקדושתם של הכוהנים. אחת מן המצוות הללו מופנית לכלל ישראל. וזה לשון התורה (וי' כא:ח):

וְקִדְשְׁתוּ כִּי אֶת לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מִקְרִיב, קָדֹשׁ יִהְיֶה לְךָ פִּי קְדוֹשׁ אֲנִי ה' מְקַדְשְׁכֶם.

הרמב"ם, ב"ספר המצוות", מונה את המצווה הזאת כאחת מתרי"ג המצוות ומוסיף על מה שנאמר בתורה. וזה לשונו (ספר המצוות, מהדורת קאפח, עשה לב):

הציווי שנצטוונו לגדל זרע אהרן ולכבדם ולרוממם ולייחס להם מעלת קדושה וכבוד. ואפילו יסרכו לך, לא נשמע להם. כל זה לשם כבוד לה' יתעלה, כיון שלקחם לעבודתו והקרבת קורבנותיו. והוא אמרו: "וקדשתו כי את לחם אלוהיך הוא מקריב, קדוש יהיה לך" (וי' כא:ח). ובא הפירוש: "וקדשתו" - לכל דבר שבקדושה: לפתוח ראשון [בתורה], ולברך ראשון, לטול מנה יפה ראשון. וגם לשון ספרא: "וקדשתו" - על כרחו. כלומר, שמצווה זו נצטוונו בה אנחנו, ואינה תלויה ברצון הכהן.

התוצאה המעשית הנפוצה ביותר של מצווה זו היא הקדמת הכוהן בסדר הקריאה בתורה, כדברי המשנה (גטין ה,ח):

אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום: כהן קורא ראשון, אחריו לוי, ואחריו ישראל, מפני דרכי שלום.

הגמרא תמחה על דברי המשנה, כי אם הקדמת הכוהן בכל דבר שבקדושה היא מצווה מן התורה, מדוע המשנה אומרת שהיא משום "דרכי שלום". אב"י מתרץ את הקושיה ואומר, שכוונת המשנה לומר שגם אם הכהן רוצה לחלוק כבוד לישראל לקרוא ראשון, הוא אינו רשאי לעשות כן, "דאתו לאנצויי", שמא יבואו לריב (גטין נט ע"ב).

גם הרמב"ם אומר כן ומוסיף (הלכות תפילה יב, יח):

בכל קריאה מאלו, כהן קורא ראשון, ואחריו לוי, ואחריו ישראל. ומנהג פשוט הוא היום, שאפילו כהן עם הארץ קודם לקרות לפני חכם גדול ישראל. וכל מי שהוא גדול מחברו בחכמה - קודם לקרות.

ואולם מעיון בכתבי הרמב"ם עולה שמה שהרמב"ם מכנה כאן "מנהג פשוט" אינו מתאים לדעתו ההלכתית.² יתר על כן, הרמב"ם יוצא חוצץ ובתקיפות נגד מנהג זה. וזה לשונו בפירושו למשנה (פירוש המשנה גטין ה,ח):

דע שדבר זה המפורסם בכל מקום, שיהא הכהן קורא בבית הכנסת ראשון, בין שהיה תלמיד חכמים או עם ארץ, בין שהיה שם מי שגדול ממנו בחכמה או שלא היה, הרי הוא דבר שאין לו שום יסוד בתורה כלל, ולא נזכר דבר זה בתלמוד, ואינו הענין המכוון אליו בהלכה זו.³ ואני מתפלא מאד שגם אנשי "אלרום" נוהגים

* הרב ד"ר יעקב גוטליב מרצה לפילוסופיה יהודית במכללה האקדמית אשקלון.

¹ בהמשך הסוגיה באים חילוקים אחדים. לעיון יסודי בשיטות שבסוגיה, ראו טור וב"י או"ח סימן קלה.

² על הפער בין דעתו ההלכתית של הרמב"ם לבין "מנהג הפשוט" שכתב בהלכות תפילה, ראו: הרב רצון ערוסי, דרכו של הרמב"ם בהוראת ההלכה בזמן הזה, <http://www.ybm.org.il/hebrew/LessonArticle.aspx?item=5730>; הרב יוסף קאפח משנה תורה, ספר אהבה, הוצאת מכון מש"ה, קריית-אנוני תשמ"ה, עמ' רסב-רסד; הרב אליעזר רבינוביץ, יד פשוטה, ספר אהבה, הוצאת מעליות, ירושלים תשס"א, עמ' תיב-תטז.

³ המנהג שהרמב"ם יוצא נגדו הוא שיטת רב עמרם גאון ורב נטרונאי גאון. ראה טור וב"י שם.

כן על אף היותם ניצולים ממגרעות המנהגות ומסברות האחרונים ותקנותיהם, ואין אצלם אלא דברים המתאימים ללשונות התלמוד. ואיני יודע מאין בא להם הפגם הזה. אלא סדר הענין כפי שבא בקבלה הוא כמו שאבאר: הכהן קודם ללוי, והלוי לישראל. ואמר ה' "וקדשתו כי את" וכו'. ובא בקבלה: לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון ולברך ראשון ולטול מנה יפה ראשון. במה דברים אמורים? כשלא היה שם גדול ממנו בחכמה, כגון שהיו שם כהן ולוי וישראלים, והיו כולם בדרגה אחת בחכמה, ולא היו גדולים זה מזה, אז חוזרים אחרי קדימת היחס, ומקדימין הכהן ואחריו הלוי ואחריו הישראלי. ויבוא לך לשון זה בסוף הוריות אמרו: אמתי? בזמן שכולם שוין. אבל אם היה ממזר תלמיד חכמים וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכמים קודם לכל דבר [...]. ועוד מן הכללים אצלינו שכהן שהיה ראוי לקרוא ראשון, אם הרשה לישראל שהוא כמותו או פחות ממנו שיעלה ויקרא ראשון - הרי זה רשאי.⁴ אלא שאסרנו את זה מפני דרכי שלום, לפי שיכולה לבוא בכך מחלוקת, שיאמר השני: למה הרשה לזה לעלות ולא הרשה לי, כיון שהדבר תלוי בו. לפיכך אמרנו שיקרא הוא בעצמו ראשון, ולא ירשה לזולתו. ועל ענין זה נתכוון בהלכה זו באמרו: כהן קורא ראשון. וכך באר התלמוד.

הרמב"ם סובר שכבוד התורה קודם לכבוד הכהונה, ודוחה הן את מצוות "וקדשתו" הן את הטעם משום "דרכי שלום". כתר תורה חשוב מכתר כהונה. לכן ישראל תלמיד חכם קודם לכהן עם הארץ. יתר על כן. גם אם הכוהן תלמיד חכם, אבל יש בבית הכנסת ישראל תלמיד חכם גדול ממנו, קורא הגדול לפני הכוהן. הרמב"ם מסתמך בעיקר על המשנה (הוריות ג, ח):

כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר. אימתי? בזמן שכולם שוים. אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ.⁵

הגמרא דורשת את קדימותו של ממזר תלמיד חכם לכהן גדול עם הארץ מן הפסוק "יְקַרְהוּ הָיָא מְפַנְיָיִם" (מש' ג: טו) בלשון זה: "מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים" (הוריות יג ע"א).

חכמי צור תלמידי רבנו אפרים פנו אל הרמב"ם וביקשו שיסביר להם את דברי רב בתלמוד: "מפני מה תלמידי חכמים אינן מצויין לצאת תורה מבניהם? אמר רב יהודה אמ' רב: שאין מברכין בתורה תחלה" (נדרים פא ע"א). והרמב"ם מסביר בתשובתו את כוונת רב:

והוא שהדבר שהתנגדו לו, שיהיה איש תלמיד חכמים נמצא ושיעלה במעמדו כהן עם הארץ או מי שפחות ממנו בחכמה ויקרא תחילה. ומפני שמיעטו בכבוד התורה, ולא היו קוראין תחלה בתורה, אלא קוראין אחר פחות מהם, נענשו רובם, שאין תורה יוצאת מבניהם. לפי שמה שאמרנו "כהן קורא ראשון" וכו', כל זה אינו אלא בשוין.

דעתו ההלכתית של הרמב"ם מתאימה להגותו, המחשיבה את מעלתו של האדם על פי מאמציו והישגיו המוסריים, האינטלקטואליים והרוחניים, ולא על פי גזעו וייחוסו. עמדתו זו באה לידי ביטוי ביחסו לגרים המשתקף באיגרת התשובה שכתב לר' עובדיה הגר: "מאחר שנכנסת תחת כנפי השכינה ונלוית על ה' [...] אין הפרש בינינו ובינך לכל דבר".⁷ גם את מעלת הנבואה, אין הרמב"ם מייחס ליהודים בלבד, אלא: "מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם" (הלכות יסודי התורה ז, א).⁸

ליחס שבין מעלה רוחנית הנובעת מפעילותו הבחירית של האדם לבין מעלה רוחנית ביולוגית ושבטית, נדרש הרמב"ם גם בסוף ספר "זרעים". לאחר שהוא מגדיר את מעמדו המיוחד של שבט לוי, הוא חותם את ההלכות בפנינה רוחנית נפלאה. ואלה דבריו:

ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו, והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשהו האלהים, ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם - הרי זה נתקדש קדש קדשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכה לו בעה"ז דבר המספיק לו, כמו שזכה לכהנים ללויים. הרי דוד ע"ה אומר: " ה' מנת חלקי וכוסי, אתה תומיך גורלי".

⁴ יש לעיין כיצד ליישב את הדברים עם מה שמביא הרמב"ם ב"ספר המצוות" בשם הספרא, שמן התורה אין הכוהן רשאי לסרב לכיבוד. ראו ספר המצוות, מהדורת הגר"ח העליר, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תש"ם, עמ' מד, הערה 13.

⁵ הפוסקים החולקים על הרמב"ם פירשו את המשנה בהוריות בפנים אחרות, ולא לענין סדר הקריאה בתורה.

⁶ תשובות הרמב"ם, א, מהדורת בלאו, הוצאת ראובן מס, ירושלים תשמ"ט, תשובה קלה, עמ' 255-256.

⁷ איגרות הרמב"ם, הוצאת שילת, מעלה אדומים, ירושלים תשנ"ה, עמ' רלד. לענין זה, ראו יעקב גוטליב, "יהדות וגזענות", בתוך נתיבים: אסופה בענייני אמונות ודעות, הוצאת ספרית אלינר, ירושלים תשמ"ח, עמ' 27-34; י' טברסקי, מבוא למשנה תורה לרמב"ם, הוצאת מאגנס, ירושלים תשנ"א, עמ' 34; יעקב לוינגר, הרמב"ם כפילוסוף וכפוסק, הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים תש"ן, עמ' 88-89.

⁸ על הנבואה כתופעה כלל אנושית, ראו י' לוינגר, שם, עמ' 21-28.

חדי עין שמו לב לביטוי של הרמב"ם, "כל איש ואיש מכל באי עולם", בעוד אנו היינו מצפים שיאמר 'ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מישראל'. הרב רוזנטל זצ"ל, בספרו "משנת יעקב", כורך את דברי הרמב"ם עם דרשת רבי מאיר בעניין נכרי העוסק בתורה (ב"ק לח ע"א):

ר"מ אומר: מניין שאפי' נכרי ועוסק בתורה, שהוא ככהן גדול? ת"ל: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (וי' יח:ה). כהנים ולוים וישראלים לא נאמר, אלא אדם. הא למדת שאפילו נכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול.⁹

הרמב"ם מלמד אותנו שאפילו הדרגה הרוחנית הנשגבה ביותר, "קודש קודשים", השמורה לכאורה לכוהן הגדול, פתוחה בפני כל אדם בעולם.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עורך לשוני: ד"ר יחיאל קארה

⁹ לדעת הרמב"ם בעניין לימוד תורה לגויים, ראו מאמרי "תורה לגויים תאמין"? דף שבועי, גיליון 1089, <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/sukot/gotlib.pdf>